

ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ У ПОЛТАВІ

В умовах Української революції в країні широко розгорнувся рух за утвердження національної освіти. 10–12 серпня 1917 р. в Києві відбувся Всеукраїнський учительський з'їзд, у роботі якого брали участь полтавці В. Н. Андрієвський, Г. Г. Ващенко, І. М. Стешенко. Форум проголосив, що школа має бути національною як за формою, так і за змістом.

На розі сучасних вулиць Шевченка й Комсомольської розташований одноповерховий цегляний будинок, споруджений у 90 р. XIX ст., де у 1918–1921 роках функціонував перший у місті та третій в Україні, після Київського та Кам'янець-Подільського університетів, україномовний вищий навчальний заклад — Історико-філологічний факультет Українського університету.

Ідея створення в Полтаві університету виникла напередодні Першої світової війни в місцевої інтелігенції, серед якої особливо активними були члени Товариства українських поступовців В. М. Щербаківський, В. Н. Андрієвський, М. Д. Токаревський. Проте практичні кроки в цьому напрямі були зроблені з початком Української революції. Навесні 1917 р. при полтавській «Просвіті» почали працювати короткотермінові курси українознавства, а при Центральному народному музеї Полтавщини — лекторій, 7 квітня об'єднані в Український народний університет, що мав два факультети: економіко-правничий та історико-філологічний. Ректором цього навчального закладу, який діяв на громадських засадах, став завідувач археологічного відділу музею В. М. Щербаківський. Лекції для слухачів читали філолог, мистецтвознавець і фольклорист В. О. Щепотьєв, історики Л. В. Падалка й Н. Ю. Мірза-Авакянц, педагог Г. Г. Ващенко, археолог і краєзнавець М. Я. Рудинський. Пізніше професор В. Щербаківський пригадував, що «аудиторія слухачів була досить численна, особливо було багато молоді».

Восени 1917 р. діячі Полтавської губернської земської управи і Полтавської спілки споживчих товариств звернулися до керівництва Харківського університету з проханням допомогти в заснуванні в Полтаві спочатку історико-філологічного, а потім юридичного й медичного факультетів Українського університету. Перемовини стосовно цього проводили М. Я. Рудинський і Д. І. Багалій.

3 серпня 1918 р. голова ради Полтавської «Просвіти» О. А. Левитський скликав нараду представників культурно-освітніх та інших українських організацій губернського центру, земства, на яких було визначено основні заходи щодо заснування вишу. Він же розробив статут Історико-філологічного факультету.

На кошти земства та «Просвіти» у Відні та Львові купили цінні книги, придбали бібліотеку київського професора П. В. Голубовського, яка налічувала близько

25 тис. томів. Сам В. Щербаківський на закупівлю для майбутнього університету наукової літератури витратив 10 тис. крб. власних коштів.

Відкриття Історико-філологічного факультету відбулося 6 жовтня 1918 р. у міському театрі. Комісар освіти на Полтавщині В. Н. Андрієвський зачитав вітальну телеграму гетьмана П. П. Скоропадського: «Щиро вітаю Полтавське товариство «Просвіти» і маю надію, що майбутня вища українська школа, яка маєтись бути відкрита вами, буде дійсно джерелом української національної освіти». Надійшла телеграма і від міністра освіти Української держави М. П. Василенка: «Прошу прийняти мою подяку за ласкаве запрошення на свято відкриття Історико-філологічного факультету в Полтаві і вірити, що тільки дуже велике свято відкриття Київського державного університету в той же день шостого жовтня не дало мені можливості виїхати до Полтави. Вітаю з відкриттям нового вогнища української науки. Бажаю, щоб Полтавський Історико-філологічний факультет став проводирем національної культури на користь і славу рідного народу». В. Андрієвський також оголосив, що утримання професорів і технічного персоналу навчального закладу бере на себе держава. Статут Історико-філологічного факультету затвердило 29 жовтня 1918 р. Міністерство народної освіти гетьманського уряду.

Деканом Історико-філологічного факультету став Іван Федотович Рибаків. Він народився у 1890 р. в Херсоні, у 1908 р. закінчив Першу херсонську чоловічу гімназію, у 1912 р. — історико-філологічний факультет Московського університету. Викладацьку діяльність розпочав на вечірніх педагогічних курсах у Москві. Упродовж 1915–1918 р. був учителем московської Петропавлівської німецької гімназії. З 1915 р. перебував на кафедрі історії Росії Московського університету для підготовки до професорського звання. Одночасно читав лекції на вчительських курсах у Самарі та Тамбові. Прореканом (заступником декана) призначили Наталію Юстинівну Мірзу-Авакянц, згодом відому дослідницю історії України XIX — початку XX ст.

Для читання лекцій на факультеті запросили провідних фахівців Харківського університету професорів Д. І. Багалія, В. О. Барвінського, Є. В. Кагарова, М. Ф. Сумцова, викладачів Полтавського учительського інституту філологів В. О. Щепотьєва, О. Т. Бузинного, І. Я. Чаленка, педагогів і психологів Г. Г. Ващенко, Л. Д. Синицького.

Історико-філологічний факультет орендував приміщення в одноповерховому цегляному будинку на вулиці Новополтавській (нині Шевченка), 20, який зберігся до наших часів. Заняття відбувалися і в приміщенні приватної гімназії М. Старицької (нині загальноосвітня школа № 6, вул. В. Чорновола, 3). За гетьмана П. Скоропадського факультет фінансували з державної скарбниці,

а в 1919–1920 рр. — коштом Полтавського товариства споживчих спілок. Упродовж 1918–1921 рр. тут навчалося близько 400 студентів.

Відомий полтавський літературознавець, П. П. Ротач у розвідці «Кілька штрихів до біографії професора Івана Рибакова» навів цікавий документ — витяг із залікової книжки № 215 студента словесного відділу Історико-філологічного факультету Ю. З. Жилка (згодом поета, репресованого в 1938 році). Там же знаходимо відомості про предмети, які вивчали студенти-філологи, та про викладачів. І. Рибаків читав курс історії Росії XII–XVIII ст., І. Чаленко — історію філософії, К. Гриневич — історію Греції, В. Щербанівський — курс «Мистецтво на Україні».

Плідну діяльність факультету також забезпечував Стефан Андрійович Таранушенко (1898–1976) — мистецтвознавець, музейник. Закінчивши історико-філологічний факультет Харківського університету, він розпочав роботу на педагогічній ниві, у 1918 р. був обраний доцентом Полтавського історико-філологічного факультету. Він зробив вагомий внесок в організацію музейної справи, збереження історико-культурної спадщини. Зокрема, завдяки йому в Полтавському та Лубенському округах у 20-х рр. було взято на облік 76 пам'яток старовини, збережено від переплавлення «для потреб індустріалізації» дзвін «Кизикермен» із дзвіниці Успенського собору та монумент Слави в Полтаві.

Учений-богослов, спеціаліст у галузі патристики Микола Іванович Сагарда (1870–1943), уродженець Полтавщини, закінчив Полтавську духовну семінарію та Санкт-Петербурзьку духовну академію, став професором, доктором церковної історії. На Історико-філологічному факультеті читав лекції з історії християнства та курс «Культурні зв'язки між Сходом і Заходом».

Професор Харківського університету, член-кореспондент Російської академії наук Степан Михайлович Кульбакін (1873–1941) викладав у 1918–1919 рр. дисципліни «Палеографія» і «Давня слов'янська мова». Професор Харківського університету, а згодом дійсний член Української АН Федір Іванович Шміт (1877–1937) упродовж усього періоду діяльності Полтавського історико-філологічного факультету читав курси з історії Візантії, теорії мистецтва.

Історію літератури на Полтавському історико-філологічному факультеті читав український письменник, справжній поліглот Майк (Михайло) Гервасійович Йогансен (1896–1937). Згодом він став фундатором першої організації українських письменників «Гарт» (1923). Належав до діячів розстріляного відродження.

Професор В. Щербаківський у спогадах, написаних у 1953 р., але опублікованих уже після проголошення незалежності України, передає атмосферу, яка панувала на Історико-філологічному факультеті. Попри суворі умови революційної доби, аудиторії завжди були переповненими. Студенти, переважно селяни, були активними у навчанні, й у громадських справах, мали своїх представників у професорській раді.

Серед випускників Історико-філологічного факультету в Полтаві відзначають С. П. Наріжного, ім'я якого стало відомим після проголошення незалежності України. Народився Симон Наріжний 1898 р. у с. Сокілка Кобеляцького повіту в старовинній козацькій родині. Закінчив Кобеляцьку гімназію. У 1918 р. вступив на заочний відділ Полтавського історико-філологічного факультету. Від 1919 р. поєднував навчання з роботою редактора полтавської української газети «Рідне слово».

Після утвердження в Полтаві більшовицької влади в 1920–1921 рр. розгорнулися політичні репресії проти української інтелігенції, студентів і викладачів Історико-філологічного факультету, Педагогічного інституту, а потім створеного на їхній базі Інституту народної освіти. «В цей час, — пише у своїх спогадах С. Наріжний, — з Полтави було вивезено до Харкова всіх видатніших українських політичних і громадських діячів. Багато з них не повернулися зовсім, а ті, яких минуло це лихо, оповідали страхіття про чекістський побут, про звірства катів і про героїства мучеників». Услід за «чистками» професорів добралися й до студентів, з метою «усунути зі студентського складу небажані владі елементи... Партійний склад комісії, виключаючи професорського представника, був комуністичним».

Отже, надії пройти крізь сито чистки у Наріжного не було. Тому 1922 р. він разом із дружиною та трьохмісячною дитиною вирушив до Чехословаччини. У подальшому С. Наріжний став професором Українського вільного університету (1933–1954), ученим секретарем Україн-

В. Н. АНДРІЄВСЬКИЙ
Громадський діяч,
публіцист і педагог.
У 1917–1918 рр. —
губернський комісар
освіти

І. М. СТЕШЕНКО
Педагог, громадський
і державний діяч, гене-
ральний секретар осві-
ти УНР. Загинув у Пол-
таві 1918 р.

Л. В. ПАДАЛКА
Історик, архіолог,
краєзнавець,
етнограф

М. Я. РУДИНСЬКИЙ
Архіолог,
історик мистецтв

В. М. ЩЕРБАКІВСЬКИЙ
Історик, архіолог,
ректор Українського
народного
університету

Г. Г. ВАЩЕНКО
Видатний український педагог. Викладач (з 1918 р. – доцент) Полтавського учительського інституту

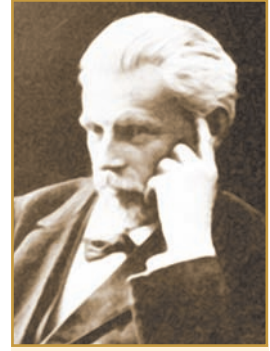
І. Ф. РИБАКОВ
Історик, декан історико-філологічного факультету, професор

Д. І. БАГАЛІЙ
Видатний український історик, організатор української науки та освіти, академік ВУАН

С. А. ТАРАНУШЕНКО
Мистецтвознавець, музейник, пам'яткоохоронець, доцент

М. Ф. СУМЦОВ
Фольклорист, етнограф, професор, академік ВУАН

ського історико-філологічного товариства (1929–1938) і директором Музею визвольної боротьби України в Празі (1945–1948). Автор низки праць про добу гетьмана Івана Виговського, історіографічних оглядів про «Літопис» Г. Граб'янки, діяльність істориків В. Біднова, М. Василенка, деяких історичних установ і товариств.

Із тих же спогадів, а також із матеріалів періодичної преси 1918–1921 рр. дізнаємося, що робилися спроби налагодити роботу не тільки Історико-філологічного, а й інших факультетів Українського університету в Полтаві — правового, природничого, медичного.

Оскільки радянська влада підозріло ставилася до національної вищої школи і чинила їй закладам усілякі перешкоди, діяльність Українського університету в Полтаві у 1920–1921 рр.

Щодо Учительського інституту в Полтаві, то його діяльність продовжувалася й у складних умовах революційних змін 1917–1920 рр. боротьби різних політичних сил за владу, економічної розрухи, відсутності необхідних коштів. За часів Центральної Ради, Гетьманату, Директорії інститут продовжував працювати переважно на основі навчально-методичних принципів, запроваджених ще в перші роки існування закладу, але з переходом на українську мову викладання.

Реформування ж вищої школи в Україні відповідно до інтересів більшовицької влади практично проведене

лише навесні 1919 р. 2 березня 1919 р. Раднарком УСРР видав декрет «Про вступ до вищої школи». Цим актом усувалися юридичні перешкоди у здобутті вищої освіти для дітей робітників і селян. При вступі до ВНЗ необхідним було лише посвідчення особи й віку, не складалися вступні іспити. Декретом 4 березня 1919 р. плата за навчання була скасована, виділені певні кошти, щоб створити умови для навчання дітей робітників та селян-незаможників.

У вищих навчальних закладах було введено одноособісне керівництво, Народним комісаріатом освіти призначено політичного керівника ВНЗ — комісара, що мав усю повноту влади. У виші організовано ради (науково-навчальні, освітні), які відповідали за ділянки роботи. Дореволюційні вчені ступені й звання скасовано, уведено лише посади викладачів та асистентів.

Створення нової системи вищої освіти мало вирішити й долю колишніх учительських інститутів. У радянській Росії ще з середини 1918 р. розпочалося перетворення учительських інститутів на педагогічні з чотирирічним терміном навчання. Таку ж реформу проведено і в Україні. Полтавський учительський інститут реорганізовано в педагогічний протягом травня-липня 1919 р., новий статут інституту затверджено відділом вищих шкіл Наркомосу України в липні 1919 р.

Будинки на вул. Новополтавській (нині Шевченка), 20 і Стрітенській (нині Комсомольська), 37, які у 1918–1921 рр. орендував Історико-філологічний факультет

Ф. І. ШМИТ
Візантолог, археолог,
мистецтвознавець,
професор, академік
ВУАН. Репресований
у 1937 р.

С. М. КУЛЬБАКІН
Філолог-славіст,
паліограф,
професор,
член-кореспондент
РАН

М. Г. ЙОГАНСЕН
Український письмен-
ник, перекладач,
доцент.
Репресований
у 1937 р.

С. П. НАРІЖНИЙ
Історик, випускник
історико-
філологічного
факультету
в Полтаві

Проте роботу першого на Полтавщині вищого навчального закладу відразу ж було порушено, адже денікінські війська захопили територію України. Навчальний процес припинено, викладачів розігнано. Та після відновлення радянської влади в Полтаві 27 грудня 1919 р. наказом губернського відділу народної освіти поновлено й діяльність інституту.

У 1920 р. у Полтавському педагогічному інституті працювали відділи (факультети): основний (1 курс), словесно-історичний, природничий і фізико-математичний (2–4 курси).

На всіх відділах навчалось 468 студентів. Заняття організовано у двоповерховому приміщенні на вул. Новокременчуцькій, 12 (нині Лідова).

Навчальний план інституту передбачав вивчення широкого кола загальнопедагогічних дисциплін: дитячої й загальної психології, теорії навчання і виховання, трудової школи, школознавства тощо. Вступали до закладу переважно представники селянської молоді Полтавщини, які здебільшого закінчили вчительські семінарії.

Оскільки більшовицьке керівництво не влаштувала діяльність заснованого в умовах Української революції Історико-філологічного факультету в Полтаві, 6 жовтня 1920 р. Головний комітет професійно-технічної та спеціально-наукової освіти УСРР (Укрголовпрофосвіта) прийняв постанову про об'єднання Полтавського педагогічного інституту й Історико-філологічного факультету.

*Будинок на вул. Новокременчуцькій (нині Лідова), 12,
у якому в 1918–1921 рр. працював Полтавський педагогічний інститут. Сучасний вигляд*